

CSIKI TAMÁS

HOGYAN ÍRJUNK LEVELET HÁBORÚBAN? ÚTMUTATÓ „HARCOSOK” SZÁMÁRA¹

A 20. század őskatasztrófájának, valamint meghatározó törésvonalának tekintett I. világháború az európai történetírás egyik központi témája, melynek kutatása az utóbbi évtizedekben újfajta szemléletmódokat honosított meg. A háború kultúrájának vagy a mentalitásokat, az életmódot és a mindennapi életet átalakító hatásainak kutatása mellett, ma már megkerülhetetlen az 1914 és 1918 közötti évek egyéni és kollektív tapasztalatainak a vizsgálata. A mindezt megszólaltató források közül elsősorban a naplók, memoárok, valamint a családi levelezések publikálása és feldolgozása került előtérbe, utóbbiak éppen úgy módot adtak a „népi” mentalitás, a falusi hétköznapi változó eseményeinek és cselekvéseinek, mint a szövegek struktúrájának, a használt nyelvi formulák és sztereotípiák vagy a lehetséges minták (pl. a levelezőkönyvek) hatásainak vizsgálatára. Bizonyos, hogy a háború alkalmat teremtett a paraszti íráshasználat terjedésének, és olyanok is rendszeres levelezésre szánták magukat, akiknek erre korábban nem volt szükségük.² Ezúttal mégsem a fellendülő levelezésből válogatok (vö. Hanák 1988, Kokó 1999, Csóti 2000, Oláh 2006), hanem a katolikus Élet Kiadó által 1914-ben megjelentett *Tábori levelek* című sorozat darabjait veszem szemügyre. Ezek a levélminták a fronton harcolók (többnyire az „egyszerű” parasztkatonák) levelezését „segítették”, valójában azonban kevés gyakorlati tanáccsal szolgáltak. Sokkal inkább a katolikus egyház, illetve a lelkészek által alakított

- 1 A tanulmány az OTKA támogatásával, az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoportjának programjában készült.
- 2 Tokaji László, az Erdélyi Gazdasági Egyesület igazgatója 1916-ban rosszállóan jegezte meg, hogy a „köznép” állandóan úton van: „A hetedik faluból is a városba utazik a román paraszt menyecske, hogy fogoly urának megsürgönyözzze Tomszkbába, hogy ő és hozzátartozói egészségesek, és megteszi ezt a legtöbb minden héten egyszer.” Tokaji talán azért a román lányokkal példálózott, mert a magyarokat fel akarta menteni a szorgalmas munkát akadályozó, szerinte rendkívül káros szokás alól (Tokaji 1916: 9–10).

propaganda eszközei voltak,³ kötelező kulturális (tudati és érzelmi) azonosulásformákat közvetítettek. A szövegek – melyekből a továbbiakban idézek – erről, valamint a háborúnak adott értelmezésekről és jelentésekről tanúskodnak.

Az első levelet – a fikció szerint – a harcos otthon maradt feleségének írja, melyben világos erkölcsi elveket fogalmaz meg, és a helyes viselkedésről kívánja meggyőzni:

„De halld csak: milyen hát az igaz magyar nő?⁴ Az igaz magyar nő méltó társa az igaz magyar férfiúnak. Ő is egész lelkével, egész szívével átérzi Magyarország honmentő és kereszténységmentő feladatának szent fönségét, s tőle telhetőleg osztályosa és segítője a harcoló magyar férfiúnak. Ahelyett hogy sopánkodna és keseregne e háború miatt: inkább lelkesedik e háborúért, mert tudja, hogy soha igazságosabb háborút nem viselt egy ország sem. Ahelyett hogy azt lesné folyton, hogyan szabadulhatna ki férje a hadkötelezettség alól: inkább biztatja férjét, hogy csak küzdje tovább bátran a szent harcot, sőt ha férje nem hadköteles, bátran biztatja, hogy önként jelentkezék. Ahelyett hogy magában szidná az ország sorsát intéző nagyurakat, hogy minek kezdtek háborút: inkább örül, hogy férfiasan sarkára állott az ország. Ahelyett hogy hitelt adna mindenféle ostoba és gonosz pletykának és sugdosásnak: inkább higgadtan és nyugodtan várja meg a hivatalosan megerősített háborús híreket. Ahelyett hogy gyáván és kishitűen jajgatna azon, hogy mi lesz vele és gyermekeivel: inkább erőslelkűen és erőskezűen nekilát a munkának, ha szegény sorbeli; a gazdaságot okosan és buzgón vezeti az ura helyett.” (Kertész 1914: 8–9).⁵

E retorikus érvelésben a szerző mintha pontosan ismerné azokat a természetes emberi reakciókat és érzéseket, amelyeket a háború kiváltott (ezekről ír elítélően a tagmondatok első szakaszában), és ezzel szemben nemcsak a háború kötelezőszerű támogatását, hanem lelkesedést, valamint a távollévő férj helyett is az otthoni munka buzgó ellátását várja el.

Ehhez „dicső példaképeket” állít a feleség elé: részben a magyar történelem folklorizálódott vagy kitalált hősnőit (a török elleni harcokban kitűnt Rozgonyi Cicellét, az egrői nőt és Dobó Katicát, valamint Zrínyi Ilonát), részben a férjeiket vagy gyermekeiket elvesztő és fájdalumukat „hihetetlen lelki erővel” és Istenbe vetett hittel elviselő mártírokat: Szent Sándor vértanú feleségét, szent Szimforozát, szent Felicitászt és mindenekelőtt a „Vértanúk királynőjét”, a Szűz Anyát (Kertész 1914: 9–10).

Vajon miért szükséges az önfeláldozás a magyar feleség(ek) részéről? Hogyan magyarázza el a harcos hazánk háborús részvételét, és miként szól az ellenségeinkről? Magyarországot és szövetségeseit belekényszerítették a háborúba (az „alattomos” Szerbia a trónörökös és felesége meggyilkolása után nem fogadta el a „békés és barátságos egyezkedést”), és a fenyegetettségünk szinte mitikussá válik:

„Északról és délről, keletről és nyugatról törnek ellenünk, meg akarnak fojtani, föl akarnak osztani minket. Az ezeréves magyar hazát akarják örökre eltörölni a föld színéről, és rabigájukba hajtani az igazságát kereső nemzetet. Ugye érted most már, hogy drága hazánk életéről van szó?”

A létharc ráadásul nem öncélú, mivel Magyarország, mely évszázadokon keresztül Isten akaratából a kereszténység „védőbástyája” volt, most ugyanezt a „szent feladatot” teljesíti:

3 A 16 füzetből álló sorozat szerkesztője (Toma István), valamint szerzőinek többsége plébános (tábori lelkész) volt. Mindegyik levél azzal a felszólítással zárult, hogy juttassuk el azokat „a harcterekre és a kórházakba katonáink vigasztalására és megerősítésére”.

4 Kiemelés az eredetiben.

5 Kertész (1905-ig Kollarik) Kálmán plébános, a háborúban a szerb és az olasz fronton tábori lelkészként szolgált. Elbeszéléseket, meséket és népies színműveket írt.

„Megvédi nemcsak önmagát, hanem a keresztény kultúrát is a szláv barbárság és a görögkeleti szakadárság ellen, melyet a szerb és az orosz akar rázúditani a középeurópai keresztény kultúrára. Elég szegyenletes dolog, hogy az egykor oly tiszta katolikus Franciaország és a keresztény, de eretnek Angolország is ennek a szláv barbárságnak a szövetségesévé szegődött, csupa irigységből és gyűlölethől. Különben nem csoda, összeillenek ők nagyon: az egyházüldöző francia, az uzorás angol, a bombavető szerb és a kancsukás orosz.” (Kertész 1914: 5–8.)

Ebben az érvelésben a kereszténység védőbástyájának toposza, a magyar nemzet pusztulásának romantikus (reformkori) víziója, valamint a katolicizmus és az Egyház apológiája fonódik össze és aktualizálódik mozgósító erőként, de az utóbbi a naiv nemzetkarakterológiát is meghatározza („egyházüldöző” francia, „eretnek” angol, „görögkeleti szakadár” szerb és orosz).

Van egy további, mindennél fontosabb („legszentebb”) kötelessége az otthon maradt feleségnek: az Istenben való töretlen hit és bizalom, aki felszólít a küzdelemre és megoldalmazza a katonákat, és aki meghallgatja imáikat:

„A király Istentől nyeri hatalmát, tehát a király hadba hívó szava Isten szava. Ha pedig Isten hívott engem hadba, Isten gondol reád is és gyermekeinkre is... Imádkozni! Oh Istenem, most itt a háborúban, de hányan kezdenek ismét vagy tanulnak imádkozni, akik a jó békeidőben soha sem imádkoztak! Hányan meggyónnak, akik gyermekkoruk vagy esküvőjük óta nem gyóntak! No és az otthon maradt feleség és gyermek hanyagolná el hát az imádságot? Micsoda örültség volna az! Sőt kettőzött, százsorozott buzgalommal kell imádkozniuk!” (Kertész 1914: 11–12.)

Az Isten akaratát érvényesítő szakrális uralkodó parancsa teszi megfellebbezhetetlen kötelességgé a háborúban való részvételt, ami a hit és a mindennapi vallásgyakorlás újraerősödéséhez vezet.

A harcos ezután hosszan felsorolja, hogy miért kell imádkozni (a győzelemért és a békéért, a harcolókért és az elesettekért, a sebesültekért és a fogságba jutottakért, a királyért és a hazáért), és miért nem szabad Istenhez fordulni (azért, hogy a háború bármi áron, pl. megalázó békekötéssel érjen véget). S van még valami, amire „legsükségesebb” az imádság. Bár a menyei Atya „ezreket és százezreket” oltalmaz meg a haláltól, azt is „megengedi és kívánja, hogy sokan életüket áldozzák a hazájukért.” Többször visszatérő motívum ez a szövegben, a feleségnek tehát fel kell készülnie férje halálára, amit „erős magyar keresztény lélekkel” viselhet el:

„Ha a Seregek Ura úgy akarná, hogy csakugyan ez legyen az utolsó írásom, és valahol erre, messze az édes szülőföldtől, messze tőletek borulna rám a sírhalom: akkor is boldogan, nyugodtan és büszkén fogadom a halált, mert tudom, hogy ez a legszebb halál, és mert tudom, hogy utolsó sóhajtásom a te erős lelked sóhajtásával találkozik. Te és gyermekeim büszkén fogjátok emlékemet őrizni.” (Kertész 1914: 12–15.)

A katonának a halálakor is előírt magatartásformát kell tanúsítania, és az ad számára erőt, miként a feleségének is, hogy nem mindennapi, hanem hősi (szakralizált és esztétizált) halálban lehet része.

A következő levélmintában a harcos az édesanyjának ír. Mindenekelőtt gyengéden figyelmezteti, hogy nem méltó hozzá az aggodás és a sopánkodás, sokkal inkább a gazdaság lelkiismeretes vezetése, majd a frontélet békés, életképszerű epizódjairól számol be. Esténként összegyűlnek és a hadnagy úr a magyar történelemről mesél:

„Párducos Árpád, buzogányos Botond és a күrtös Lehel itt robognak el az éjszaka homályában. A kunverő szent László, a törökverő Hunyadi János, Kinizsi Pál és Zrínyi Miklós, meg a többi hős mintha itt ülne közöttünk... Már nem érzem a fáradságot, elfelejtem, hogy ma nem kaphattunk meleg ételt, hogy az éjszaka hideg lehellete megdermeszti a tagjainkat. *Csak egyet érzek: hogy én is*

*hős lettem a hősök között,*⁶ és engem is ugyanaz a hazaszeretet hevít, mint Dugovics Tituszt Nándorfehérvár ormán. Bennem most Jurisics Miklós és Hunyadi János lelke lakik... És mi is bekerülünk a történelembe... Bizony édes szülém, én, aki néhány héttel ezelőtt még az ekeszarvát fogtam, most ilyen gondolatokkal markolom a puskát!” (Radványi 1914: 4–5.)

Nem valószínű, hogy a lövészárkokban esténként Párducos Árpádról vagy az ellenfelét a mélybe rántó Dugovics Tituszról folyt a szó, és hogy ez lelkesítette (volna) a honvédeket, a szöveg mindenesetre a nemzeti öntudatra és hazafiságra nevelés szellemiségéről tanúskodik. A történelmi múlt statikus, a mesékben, mondákban és a kalendáriumokban inkarnálódó (és kétségtelenül érdekesebbé váló) alakjait használja fel a szerző,⁷ akik között nincs lényeges különbség, valamennyien – Botond vezértől Toldi Miklóson át Kinizsi Pálighoz – testi erejükkel, bátorságukkal és vitézségükkel tűnnek ki⁸ (vö. Mikos 2010: 118–120). Ezek az erények a hősi társadalmakra jellemzőek, ahol az egyénnek nincsenek „rejtett mélységei”, és a cselekedeteivel azonos (Macintyre 1999: 168–169), és a világháborúban való helytállás biztosítja velük a lelki azonosulást, valamint a hírnév és a dicsőség megszerzését („a kigyelmed fia azok közé a hősök közé került, akiről a fonóban hosszú téli estéken mesélnek”) (Radványi 1914: 5).

A naivan historizált nemzettudatnak további elemeit is megfigyelhetjük a szövegben. A harcos, akit a menyei Atya szólított a háborúba, nemcsak a hazát, azaz az „őseink véréből és könnyeiből megszentelt talajt” védelmezi, hanem az otthonát és a saját földjét is:

„A fehér falú kis házunkat [védem] és az előtte mosolygó virágokertet, a baromfiaktól eleven udvart, a pej lovamat, a tehenemet, a földemet, a selymes rétetem – de legislegelőször édes szüleimet, feleségemet és kisfiamat.” Ez az idilli kép azonos Radványi Kálmán szerint a paraszti mikrovilággal, aminek a fenyegetettsége mozgósít a küzdelemre. A föld (a „rög”), a család és a haza képzetei összefonódnak, együtt teremtenek közösségtudatot, és ebben a kontextusban a háború nem „vérzőn”, nem a szenvedés terepe, hanem az összetartozást, s az egyéni és a közösségi morált erősíti, valamint az Istenhez is közelebb juttat: „A háború közelebb hozza egymáshoz az embereket, és fölfakad szívünk mélyén a jóság. Ide vagyunk kötve ehhez a röghöz, a sorsunk összeforrott, együtt kell élnünk vagy halnunk. [...] Egy nagy család vagyunk és összetartozunk, egy az érdekünk, egy a jövőnk. [...] Megtaláltam az igazi bölcsességet is, amely Istenhez vezet.” (Radványi 1914: 5, 7, 11, 13–14.)

A harcos a következő levelet, mely több rövid levélkéből áll, a gyermekeinek írja, a hangnem ennek megfelelően még inkább naiv és szentimentális. Az első a háború kitörése után néhány nappal, 1914. augusztus 12-én datálódik, és a bevonulás népnépélybe illő mozzanatait eleveníti fel. Az Egerből indulók előbb meggyóntak és megáldoztak, majd a „kegyelmes érsek úr” mondott misét, és a „vitéz magyar ősokhöz méltó” helytállásra buzdított. Ezután „vidám nótázással, felvirágozva ültünk a gőzösbe, úgy indultunk a muszka ellen. Minden állomáson tyúkkal és kaláccsal várt a nép. Néhol figuráltak is a katonák.” (Kriston 1914: 4–5.)⁹ Nem lehetünk biztosak az „augusztusi láz”, azaz akárcsak az első napokban mindenkit magával ragadó háborús lelkesedés kizárólagosságában, a naplók és a memoárok ugyanis egészen másfajta egyéni érzéseket és kollektív hangulatokat: a nyugtalanságot, az ijedséget, a feszült kíváncsiságot, a szomorúságot vagy a szenvedésektől való félelmet is megörökítet-

6 Kiemelés az eredetiben.

7 Radványi Kálmán a budapesti érseki katolikus gimnázium tanára, hasonló stílusban írt ifjúsági regényeket.

8 A névsorban a pogány törökkel szemben a keresztény hazát védelmezők felülreprezentáltak.

9 Kriston Endre 1914-ben az egri érsek titkára volt, 1917-ben kanonokká, 1923-ban egri segédpüspökké nevezték ki.

ték (pl. Porkoláb szerk. 2001 II.: 291–293).¹⁰ Ilyesmiről nincs szó ebben a levélben, mely az általános optimizmust, valamint a hátszág egységét és támogatását sugallja.

A másik gyermeknek egy hónappal később küldött üzenet már a félelmeket és a gondokat említi: az orosz támadás veszélyét (ha az ellenség betör a faluba, a templomban találhatnak menedéket, és az Istenben bízhatnak), valamint a munkaerőhiányt, aminek a pótlására az otthon maradt szomszédokat és rokonokat hívhatják segítségül. Az újabb hónap elteltével, október 14-én „kelt” levél tartalma és hangulata pedig egészen megváltozott, s a háborús áldozatvállalást immár megszemélyesíti és egyéni tragédiával illusztrálja. E levél címzettje a harcos falubeli „cimborájának” és katonatársának iskoláskorú fia (a kis Pásztor Jóska), akit – mivel az anyja évekkorábban meghalt – a mozgósításkor a harcos felesége és gyermekei fogadták magukhoz. A levél Jóska apjának hősi haláláról számol be kegyeletes hangon, és biztosítja az árvát, hogy nem maradt egyedül. Igaz, a fiúnak kötelességei is vannak:

„Nézz arra a jó asszonyra, aki ezt a levelet felolvassa neked. Csókolj kezet neki, mert az a te anyád. Aki meg írja ezt a levelet, az a szerető apád, a gyermekeink meg a testvéreid. A te tényérod is ott lesz mindig az asztalunkon, mint az övék. [...] Azon igyekezzél fiam: ne vegye rajtad észre senki, hogy neked nem élnek már a szüleid. [...] Ha azután emberré fejlesz a kezünk alatt, ragyogjon szemedből a büszkeség, hogy te egy hősnek vagy a fia. Izmaidat acélozza meg ez a tudat.” (Kriston 1914: 7–8, 10–12.)

Az egyre növekvő számú hadiárváról gondoskodás erkölcsi kötelessége fogalmazódik meg, ami a lokális (a családi, rokoni és baráti) kisközösségek feladata.

A gyermekeknek szóló levelek utolsó darabja kettős fikció: az apa a még csecsemőkorú fiának írja („mert ki tudja, láthatlak-e viszont?”), melyben a háború céljairól szól, és „intelmeit” fogalmazza meg. Az előző levelek a múltba fordultak, és a nemzet történelmi dicsőségeit elevenítették fel, most viszont a jövő horizontja tárul fel: a harc a jövőendő Magyarország „nyugalmas békéjéért” folyik, amelyben a felnövő fiú gondtalanul és boldogan élhet. S vajon mi biztosítja ezt, miféle morális üzenetet küld a szöveg szerzője a szolgálatot teljesítő katonáknak:

„Ne légy olyan, mint a hosszú béke nyugalmaiban elernyedtek, vajjá puhultak. [...] Szelíd, vidámkedélyű légy, az Istennel való barátság napsugara tündököljön benned. Nagyravágyás ne kápráztasson el soha. Inkább kisebbnek lássanak az emberek, mint amilyen vagy, ne törj előre, Istenre bízd előrehaladásodat. Elég, ha azt a kört világítod és melegíted be, amelyben élsz, ennél nagyobb fény és hő kifejtésében kár lenne erőlködnöd. Sajnálnálak, ha sóvár szemmel néznéd a gazdagok kényelmét, csillogását; a kevéssel beérés a legnagyobb gazdagság. [...] Az igaz hazafiság egyik legfőbb bizonyossága az okos takarékoság. Gyűjteni kell a nemzet kincsét, nem tékozolni könnyedén.” (Kriston 1914: 13–15.)

Nehéz lenne eldönteni, hogy a nemesi családból származó érseki titkár a saját vagy inkább egyháza álláspontját fogalmazta meg költői képekben gazdag nyelven, ám úgy tűnik, a lelkesedés, a hőskultusz, a mindnyájan egy család vagyunk, valamint a „bekerülünk a történelembe” korábban látott (üres) pátosza mellett, további gondolatok közvetítését is fontosnak tartja. A háború előtt az emberek elpuhulttá váltak, amiben most pozitív változás következhet be, ezenkívül a katonáknak el kell fogadniuk a szegények és a gazdagok dichotomikus rendjét, meg kell elégedniük (talán éppen a háborús erőfeszítés nyomán megfogalmazódó társadalmi ambíciókkal, a „nagyravágyással” szemben) a számukra elrendelt hagyományos életformákkal. És nem utolsó sorban „kevéssel kell beérniük”, ami az agrártermelés visszaesése, majd a mezőgazdaságot sújtó elvonások miatt válik erkölcsi parancssá.

10 1914 szellemiségéről Németországban, a lelkesedés „mitoszáról” és ezzel szemben az érzelmek sokféleségéről: Verhey 2004: 72–135.

A harcos a következő levelet a falujának írja, melyet bensőséges, szeretetteljes hangon szólít meg:

„Te szép falum, ti otthonoknak kedves népei, higgyétek el, hogy a kis csöndes falunk, a mi szép mezeink és földjeink lelkemben templommá váltak, melyben ti imádkozó hívek vagytok, akik engem nem rég, mint vőlegényt bokrétásan harcba küldöttetek – otthonoknak kedves népei, én drága véreim!” (Domonkos 1914: 3.)¹¹

A *gemeinschaft* eszme fejeződik ki ezekben a sorokban, a falusi közösség a családdal, a vérségi kötelékekkel azonos, a harcos ezt védelmezi, és a faluja küldi őt, mint vőlegényt a harctérre (s nem a hatalom kényszeríti). A bevonulás ennek megfelelően „menyegzői nászünnepe”, és a lelki-spirituális kapcsolat megteremtése és elmélyítése érdekében szólítja fel a levélíró az otthoniakat a közös virrasztásra és az imára. („Értitek-e mi ez a szó: virraszatok! Annyit jelent, amennyit az Úr mondott felőle: »vigyázzatok és imádkozzatok!«”) (Domonkos 1914: 4–5, 9.)

A keresztény hit nemcsak a katonák, hanem a hátország mozgósításának és a háború totalizálásának az eszköze, mely ebben a szellemben lényegül át, és nyeri el újabb reprezentációját. A vallásos szimbolika és nyelvhasználat, valamint a bibliai textusok uralják a szöveget: a harctér „Istennek nagy szentegyháza”, a fegyvereket „rózsafüzérrel ékesítjük fel”, a küzdelem tisztítótűz, ami megszabadít a bűnöktől, Krisztus szenvedése lesz a harcoló hősök példája, és a halál „maga a ragyogó nagyszerűség”:

„Tanultál, én kedves falum, a tisztítótűzről? Hallotad-e az isteni tant, hogy az Istent a tiszta szívűek láthatják csupán, és hogy meg kell fürdeni a szenvedés édességében azoknak, akik a tökéletesen szép Istennel örökké együttélni akarnak? [...] A tisztítótűznek világos, fényes lángjában közeles közelségben vagyunk a nagy, az édesen igaz Istenhez, és látjuk a kitarult mennyországunk aranykapuját, közeles közelben halljuk az angyalok hét karának és a megkoszorúzott hősöknek, mártíroknak énekes karát, akik szent, nagy igazságért haltak meg. [...] A világ legnagyobb szenvedőjét nem látod, ahogy oktat bennünket? És nem hallod a szavát, mikor mondja: »Nemde ezeket kellett elszenvednie az emberfiának, és így bejutni a dicsőségbe!«” (Domonkos 1914: 6–8.)

A háborúban tehát a vallás nem a félelemből eredő vagy egyszerű „villámhárító-vallásosság”, hanem a krisztusi szenvedés és az áldozat értelmével, a halál állandó lehetőségével és szakralizálódásával, valamint az üdvözüléssel azonos (Audoin-Rouzeau–Becker 2006: 94–95, Becker 2010: 235).

ÖSSZEGZÉS

A *Tábori levelek* első négy füzetét mutattam be, melyekben a fronton lévő katonák néhány gyakorlati tanácsot is olvashattak (a tábori posta sokszor nem tudja időben kézbesíteni a küldeményeket, vagy az otthoniak hogyan címezzék a levelező lapokat) (Kertész 1914: 3, Kriston 1914: 3–4). Fontosabb ennél, hogy a szövegek a háborúnak és Magyarország rész-

¹¹ Domonkos István Nyúlfaalu plébánosa, a péri kerület tanfelügyelője. Népies verseket és elbeszéléseket írt, 1915-től a Szent István Akadémia III. (irodalomtörténeti és nyelvészeti, esztétikai, valamint szépirodalmi) osztályának tagja.

vételének milyen jelentéseket adtak, és elfogadásának, az érzelmi azonosulás és a sugallt magatartásformák megteremtésének milyen nyelvi és képi eszközeit használták.

A haza védelme és ezeréves létünk fenyegetettsége összefonódik, és szimbolikus földrajzi és történelmi térbe helyeződik. Északon és délen a „műveletlen, vad ellenség csordái” állnak fegyverben, a „keleti pogány” vagy „szláv barbárság” nemzetünket a rabszolgasággal fenyegeti, és a keresztény európai (máshol „középeurópai”) kultúra védelmezése a sok évszázados török elleni küzdelmekhez kapcsolódik (Kertész 1914: 7–8, Vass 1914: 5–6).¹² Igaz, ez a néphagyomány (az írók, költők, ponyvaszerzők által formált) naiv hőskultuszára egyszerűsödik, miként a nemzet pusztulása az otthon, a család és a lokális közösség fenyegetettségével egészül ki, ami az ellenség brutalitásának és barbarizmusának érzékeltetésére is alkalmasabb lehetett.¹³

A törökkel vívott harcok a 15. században teológiai és eszkatológikus érvekkel bővültek, s ugyanez jellemző a vizsgált szövegekre, melyeknek a szerzői ezt minden bizonnyal nemcsak az „egyházhatósági jóváhagyással” megjelent levelekben, hanem a tábori miséken is megfogalmazták. Nem profán lelkesedésről van szó, inkább arról, hogy a háború egyházi támogatása univerzális keresztény, illetve szakrális mezőbe helyeződik, és a vallásosság elmélyítését kívánja meg. A hit mozgósít és teremt lelki egységet a front és a háttér között, „krisztusi katonák” küzdenek a győzelemért („Testvérem, akarsz Istenednek és Hazádnak felszentelt lovagja és hőse lenni?”), mártírok adnak erőt a szenvedéshez, a csatátér „szent helyé” válik, ahol az áldozás és a gyónás különös jelentőségre tesz szert, Krisztus követése a Hazáért való önfeláldozást és az üdvösséget jelenti, valamint a hősi halottak kultuszának és emlékeztetésének megteremtése is elkezdődik a levelekben (Vass 1914: 10–11, 15–16). A vallásos hit s a kereszténység nagy szimbólumai és mítoszai biztosítják tehát a hazafias lelkesedés és pátoz (a nemzettel azonosulás) szilárd támaszát, ami a háború racionalizálását akadályozza, és kötelező azonosulásformaként az egyéni érdekek és a földi élet e szakralizált közösségnek való teljes alárendelését írja elő.¹⁴ Arra a kérdésre azonban, hogy a *Tábori levelekben* megfogalmazott eszmék mozgósító erővé váltak-e és a nemzeti-vallási lelkesedés hogyan alakult a mindennapok részévé, a katonák ténylegesen megírt leveleinek vizsgálata adhat választ.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Audoin-Rouzeau, Stéphane – Becker, Annette

2006 *1914–1918. Az újraírt háború*. L'Harmattan–Atelier, Budapest.

Becker, Annette

2010 Faith, Ideologies, and the „Cultures of War.” In: Horne, John (ed.): *A Companion to World War I*. Wiley-Blackwell, Malden, MA, 234–247.

- 12 Vass József plébános, hittanár. Az 1920-as években vallás- és közoktatásügyi, majd népjóléti és munkaügyi miniszter.
- 13 „Egy kis faluban egy kis házat egy öregember – jól ismered – fejszével a kezében véd, amíg össze nem roskad a küszöbön, és nem láthatja többé, hogy egy öregasszonyt vad katonák ősz hajánál fogva hurcolnak a porban, aki sikoltozó leányokat akart megvédeni aljas ösztöneiktől.” (Vass 1914: 6.)
- 14 „Most nincs joga a hitvesnek azt mondani: nekem szükségem van a férjemre, mert magam nem bírok kenyeret keresni. Nem szabad azt mondania a szülőnek: nem eresztem el egyetlen fiamat, aki eltart engem. Senki, de senki nem mondhatja: ne legyen háború, mert megdrágul a megélhetés és koplalnunk kell... Az egyes ember élete, egészsége és vagyona most nem az övé, hanem a hazáé. Nem ő rendelkezik vele, hanem a haza és a király” (Kertész 1914: 6).

- Csöti Csaba
2000 Erdélyi menekültek levelei 1916-ból. In: Sasfi Csaba (szerk.): *Régi témák, mai kérdések a mentalitástörténetben*. Komárom–Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom, 115–123.
- Domonkos István
1914 *A harcos levele falujához*. Élet, Budapest.
- Hanák Péter
1988 Népi levelek az első világháborúból. In: *Uő: A Kert és a Műhely*. Gondolat Kiadó, Budapest, 222–274.
- Kertész Kálmán
1914 *A harcos levele feleségéhez*. Élet, Budapest.
- Kokó Julianna
1999 Egy vargyasi család levelezése az I. világháborúban. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 240–266.
- Kriston Endre
1914 *A harcos levele gyermekeihez*. Élet, Budapest.
- Macintyre, Alasdair
1999 *Az erény nyomában*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mikos Éva
2010 Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Oláh Sándor
2006 Nyelvi sztereotípiák egy házaspár első világháborús levelezésében. *Nyelvünk és kultúránk* XXXVI. (143–144) 152–166.
- Porkoláb Tibor
2001 *Szentpéteri üres fészek. Lévy József naplója*. I–II. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.
- Radványi Kálmán
1914 *A harcos levele édesanyjához*. Élet, Budapest.
- Tokaji László
1916 *A meglevő és kiegészítő mezőgazdasági munkaerők helyes beállítása a folyó évi termelés biztosítása szempontjából*. Egyesült Ny., Kolozsvár.
- Vass József
1914 *A küzdő hősökhoz*. Élet, Budapest.
- Verhey, Jeffrey
2004 *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*. Cambridge University Press, Cambridge.

CUM SĂ SCRIEM SCRISORI ÎN TIMP DE RĂZBOI? GHID PENTRU „RĂZBOINICI”

Atunci când a izbucnit Primul Război Mondial în 1914, Biserica Romano-catolică din Ungaria, respectiv majoritatea clerului prezent la evenimente s-a devotat interesului statului și mobilizării ideologice. În acest scop au publicat o serie de modele de scrisori, pentru a promova și a influența corespondența dintre soldații simpli (țărani, muncitori) și familiile lor. Studiul analizează aceste scrisori fictive. În aceste exemple „războinicul” explică soției, copiilor sau rudelor precum că țara lor fusese invadată de inamici barbari, care vor să distrugă Ungaria cea de o mie de ani, dar și cultura central-europeană. În aceste condiții soldatul trebuie să-și apere patria și civilizația creștină în mode devotat, așa cum au făcut cândva Pál Kinizsi, Miklós Zrínyi și István Dobó. Scrisorile erau pline de valuri de credințe de tip religios. A crede în Dumnezeu și națiune era același lucru, căci „Dumnezeu e cu noi”, iar războiul e sfânt și escatologic, conducând la judecata finală.

HOW TO WRITE LETTERS IN WAR. GUIDANCE FOR "WARRIORS"

When the Great War broke out in 1914, the Catholic Church in Hungary, the majority of clergymen and army chaplains devoted themselves to the interest of the state and ideological mobilization. For this reason they published series of model letters to promote and influence correspondence between simple soldiers (peasants, workers) and members of their families. The study examines these fictitious letters. The "warrior" explained to his wife, children, and relations, that our land was invaded by our barbarous enemies, who wished to destroy the thousand-year-old Hungary and the Central European culture. In this situation, the soldier must defend his homeland and Christian civilization selflessly, as once did János Hunyadi, and. The letters were swept by waves of a religious-style faith. Belief in God and the nation was the same thing, "God is with us", and the war was holy and eschatological, leading to the final judgment.

